

МІСТО ПРОСКУРІВ У 1915 Р.: СТОРІНКИ ПОВСЯКДЕННОЇ ІСТОРІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ)

У статті на основі матеріалів з Правобережної преси висвітлено окремі епізоди повсякденного життя Проскурова в 1915 р. Показано вплив Першої світової війни на побут мешканців міста. Проаналізовані тенденції в суспільних настроях проскурівчан.

Ключові слова: Проскурів, Перша світова війна, повсякденність, газети, місто.

Початок Першої світової війни припав на період стрімкого розвитку містобудування, котре водночас супроводжувало зміни в свідомості міського населення. Трансформація способу життя сприяла формуванню нового типу мешканця міста з новими ціннісними орієнтирами, часто протилежним традиційним. Цей процес не зміг оминати Проскурів – один з найбільших міських осередків Подільської губернії. Епохальною подією в історії міста, що означала вихід його благоустрою на якісний рівень, стала поява в 1911 р. на центральних вулицях електричного освітлення [1, с. 193]. Наступним кроком модернізації Проскурова мало бути спорудження водогону, однак підняте відповідне питання на засіданні міської думи в 1914 р. залишилося на рівні розмов [2, с. 70]. «Гаряче» тогочасне літо зводило нанівець будь-які довоєнні амбітні плани щодо подальшої розбудови інфраструктури. Вибух Першої світової війни призвів до радикальних змін як способу життя проскурівчан, так і їхньої психології, що добре простежувалася на сторінках тогочасної преси – місцевої та іногородньої. В пропонованому дослідженні ми зробимо огляд найяскравіших газетних публікацій за 1915 р., у яких показано вплив воєнної доби на міську повсякденність Проскурова. Саме в тому, можна сказати, переломному, році, в житті міста намітилися негативні, тривожного характеру, тенденції, а відтак їхній аналіз зайвий раз дозволяє пролити світло на причини процесу демонтажу імперії Романових.

Цілком прогнозовано, перші сигнали надійшли з продовольчого ринку. В перших числах квітня 1915 р. на місцевих базарах спостерігалось різке підвищення цін. Проскурівська газета «Земская мысль» назвала низку причин: ускладнення із транспортуванням товару до міста, дії торгівців, котрі навмисно поширювали серед населення панічні настрої, бездіяльність міської влади, яка до того часу не спромоглася запровадити в Проскурові таксування предметів першої необхідності. Внаслідок того, наприклад, ціни на гас підскочили з 6-7 коп. до 10-14 коп. за один фунт [3, с. 4]. Проте адміністративне регулювання цін аж ніяк не гарантувало успіх. У травні вінницький часопис «Юго-Западный край» повідомив, що проскурівчани були позбавлені можливості придбати паливний матеріал через те, що селяни з навколишніх сіл не бажали його продавати за встановленою владою ціною, яка складала 14-15 коп. за один пуд. Якщо дрова й продавалися, то вони коштували на 10 коп. дорожче, та й то – в дуже обмеженій кількості [4, с. 4]. Зумовлений війною дефіцит товарів торкався чи не всіх сфер, зокрема будівельної. Розпочаті до війни проекти зведення житла зазвичай доводилося «заморожувати». Серед тих, кому не пощастило встигнути збудувати будинок у мирний час, був місцевий домовласник І. Оксман. У червні, писала місцева газета, він безрезультатно намагався отримати цемент, замовлений у Здолбунівському повіті. Перепоною слугувала відсутність вантажних вагонів [5, с. 4].

Війна, яка лягла важким тягарем на плечі населення міста, інколи змушувала його гуртуватися та демонструвати приклади взаємодопомоги. Про два наступних випадки нам відомо зі сторінок «Земской мысли». Так, у травні 1915 р., коли у водогоні, що обслуговував місцеві лазарети і знаходився поза межами міста, через технічну несправність зникла вода, на порятунок підоспіла проскурівська пожежна команда, привізнивши тільки протягом одного дня близько 2 тис. відер. Воду взяли зі спеціальної пожежної криниці [6, с. 4]. За кілька місяців, за сприяння проскурівських меценатів, у місті відкрили «дешеву

їдальню». Обіди в ній продавали майже за дарма - по 5 коп. за дві страви. Поява закладу була дуже доречною, оскільки стрімке подорожчання страв у закладах харчування болуче вдарило по незаможним соціальним верствам [7, с. 4]. Улітку мешканці Проскурова отримали змогу сповна проявити свої філантропічні почуття у зв'язку з появою на міських вулицях великої кількості єврейських виселенців, чиї потоки тоді рухалися з прифронтових зон у напрямку на схід. Провідну роль у наданні допомоги відіграла місцева єврейська громада. Так, на початку липня через Проскурів проходили сотні євреїв із Сатаніва та Тарноруди. За словами «Юго-Западного края», жалюгідний стан виселенців одразу впадав у вічі. Це й підтверджувала статистика. Відповідно до даних проскурівського єврейського комітету допомоги жертвам війни більше 250 родин не мали жодних засобів на проїзд до кінцевих пунктів призначення – Чернігівської та Катеринославської губерній. Небагатий фінансами Комітет працював на межі повного виснаження [8, с. 4].

Потоки виселених євреїв були зумовлені як антисемітськими настроями в правлячих колах Російської імперії, так і невдалою військовою кампанією царської армії. Останнє створило в Проскурові неймовірну паніку, оскільки його мешканці дуже боялися наближення до міста австро-угорських військ. Почали ширитися всілякі чутки. Насамперед їх спричинила військова пропаганда, яка майже рік формувала вкрай негативний образ ворога, сіючи серед населення почуття ненависті та страху. Боязнь окупації спонукала багатьох городян негайно залишати місто в пошуку безпечного місця, недосяжного для «кровожерливих німців». Інстинкт самозбереження брав гору над здоровим глуздом. У проскурівському фейлетоні, надрукованому на початку липня, було яскраво змальовано панічну атмосферу в місті, зумовлену чутками, переданими «зіпсованим телефоном». За

спостереженням його автора, панічні розмови на кшталт «вже треба тікати звідси» вели як жінки, так і чоловіки [9, с. 4].

Значною мірою на свідомість населення Проскурова вплинула впроваджувана державою антиалкогольна кампанія, котра передбачала заборону продажу спиртних напоїв, зокрема й слабоалкогольних. До кінця 1914 р. торгівлю алкоголем у місті повністю заборонили внаслідок ухвалення міською думою відповідного рішення [10, с. 4]. Принципова позиція місцевих можновладців призвела до того, що, на відміну від інших міст, мешканці Проскурова були позбавлені можливості пити виноградні вина після того, як російський уряд дозволив їх продавати за умови наявності згоди з боку військової влади за погодженням з місцевими органами самоврядування [11, с. 452]. Однак, повідомила в травні 1915 р. «Киевская мысль», проскурівська дума вперто не бажала надавати дозвіл на торгівлю в місті, посиляючись на «винятковий статус району» [12, с. 5]. Неможливість легального споживання алкоголю заохочувало населення на пошук альтернативних «напоїв», що досить часто завершувалося сумними наслідками. Один із них знаходимо на шпальтах «Земской мысли». 7 липня, близько 18.00 селянка А. Басиста, що «працювала» повією, придбала в місцевій аптеці флакончик одеколону і тут же випила. Потім вона зайшла до своєї знайомої й стала жалітися на погане самопочуття, втративши свідомість. Близько 1-ї год. ночі селянка померла в єврейській лікарні, так і не приходячи до тями [13, с. 4].

Очевидний зв'язок алкоголю зі сферою дозвілля сприяв популяризації культурно-розважальної сфери, зокрема й театру. Це, своєю чергою, створило умови для поширення театрів мініатюр, розрахованих на невибагливу публіку, зазвичай байдужу до художнього рівня вистав. Дедалі більше видовище витісняло мистецтво. В червні 1915 р. цю тенденцію яскраво продемонстрував проскурівський газетний фейлетон. У ньому порівнювалася кількість глядачів на виставах у старому «класичному» театрі та в новому театрі мініатюр. У

першому актори грали за порожніх глядацьких місць. У другому ситуація виглядала цілком протилежною:

«Но зато охотно
В «миниатюр» спешат,
Фарсы смотрят беззаботно,
Хохочут, «бис» кричат.
Битком набиты ложи,
Занят весь паркет,
Танцы с подниманьем ножек,
С «маслицом» куплет!
В зале душно, жарко, тяжело и тесно,
Но зато пикантно – очень интересно!» [14, с. 3].

Потяг прокурівчан до відвідування вистав, які не мали до високої культури жодного відношення, свідчив про негативні тенденції в духовно-моральному житті тогочасного соціуму. Вони були зумовлені погіршенням матеріального становища широких мас та демонстрували поступове спотворення міської повсякденності. В 1916 р. це проявиться ще гостріше й виллється у втомі від війни та в масовій індиферентності суспільства, зробивши прийдешні революційні потрясіння лише справою часу.

Джерела та література

1. Єсюнін С. М. Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: монографія / С. М. Єсюнін. – Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. – 336 с., іл.
2. Історія міст і сіл Української РСР: Хмельницька область / Тронько П. Т. (гол. Гол. редкол.). – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. – 707 с.
3. Хроника / Земская мысль. – 1915. – 20 марта. – С. 4.
4. Проскуров // Юго-Западный край. – 1915. – 26 апреля. – С. 4.
5. К строительному сезону // Земская мысль. – 1915. – 29 мая. – С. 4.
6. На казарменном участке... // Земская мысль. – 1915. – 3 мая. – С. 4.
7. Помещая отчёт... // Земская мысль. – 1915. – 4 сентября. – С. 4.

8. Выселенцы // Юго-Западный край. – 1915. – 24 июня. – С. 4.
9. А. Войцеховский / Болтовня и её последствия // Земская мысль. – 1915. – 21 июня. – С. 4.
10. Проскуровская дума единогласно... Подолія. – 1914. – 26 октября. – С. 4.
11. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – К.: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2013. – 784 с.
12. Отклонение ходатайства // Киевская мысль. – 1916. – 6 мая. – С. 5.
13. Происшествия // Земская мысль. – 1915. – 27 июля. – С. 4.
14. Маленький фельетон // Земская мысль. – 1915. – 4 июня. – С. 3.